

จุดมุ่งหมายทั่วไปในวิชาสังคมศึกษา

หลักสูตรทุกอย่างจำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมาย จุดมุ่งหมายจะเป็นตัวกำหนดทิศทางและจัดเตรียมรากฐานการตัดสินใจในหลักสูตรควรบรรจุอะไร ควรเป็นอะไร และควรศึกษาอะไรบ้าง องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการกำหนดจุดมุ่งหมาย เช่น คุณลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้เรียนเป็นสมาชิกอยู่ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในวงรัฐบาล เทคโนโลยี อุบิสัยในการทำงาน แบบแผนและโครงสร้างของครอบครัว โครงสร้างทางสังคม การจัดเตรียมการดำเนินชีวิต องค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งคือ ความต้องการของผู้เรียนและลักษณะของผู้เรียน ทักษะและกระบวนการที่สำคัญต่อการพัฒนาบุคคล ความรู้ชนิดต่างๆ ที่บุคคลต้องการ เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม คุณภาพที่ช่วยใ้บุคคลเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีประโยชน์ต่อสังคม และองค์ประกอบที่สามก็คือ แหล่งที่มาของความรู้ในวิชาสังคมศึกษา ซึ่งได้แก่วิชาในสาขาสังคมศาสตร์ เช่น มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ กฎศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา วิชาต่างๆ ในสาขาสังคมศาสตร์เหล่านี้ให้ข้อเสนอแนะอะไรบ้าง ที่เป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นที่ต้องการ หรือข้อเสนอแนะที่มีค่าต่อสังคมต่อตัวบุคคล ทักษะ เจตคติ และความรู้อะไรบ้างที่วิชาเหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุได้

การกำหนดจุดมุ่งหมายจะมีที่มาจากแหล่งต่างๆ ทั้งได้กล่าวแล้ว ในสังคมประชาธิปไตย เช่น ประเทศไทย มักจะมีค่านิยมร่วม หรือค่านิยมที่เป็นแกนกลางที่จะใช้เตรียมพื้นฐานให้กับผู้วางแผนหลักสูตรและครูได้พิจารณา ค่านิยมร่วมเหล่านี้ได้แก่ค่านิยมทางประชาธิปไตย (เช่นความเชื่อในคุณค่าและเกียรติยศของมนุษย์เสรีภาพส่วนบุคคล ความเสมอภาค และความยุติธรรมสำหรับทุกคน ความรู้สึกรับผิดชอบ

ที่อยู่อื่นและ เป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน) และหลักการทางการปกครอง (เช่น ข้อบังคับทางกฎหมาย สิทธิเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย และความคิดเห็นทางการปกครองโดยอาศัยผู้แทนและความยินยอมตกลงร่วมกัน)

ค่านิยมและหลักการ เช่นนี้ เป็นพื้นฐานในการกำหนดเป้าหมายของการศึกษา
ไคคัง เซ็น (นาทยา ภัทรแสงไทย, ๒๕๒๔, หน้า ๓๔-๓๕)

- ช่วยให้ผู้เรียน เข้าใจลักษณะของสังคมที่เขาอาศัยอยู่ โดยการมองลักษณะของสังคมเป็นส่วน ๆ และทำความเข้าใจแบบแผนของสังคมโดยรวม
- ช่วยให้ผู้เรียน แสวงหาทักษะต่าง ๆ ที่เขาจะนำไปใช้ในสังคมได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ

- ช่วยให้ผู้เรียน เข้าใจตนเองและผู้อื่นให้มากที่สุดเท่าที่ความสามารถของแต่ละบุคคลจะกระทำไ้

- ช่วยให้ผู้เรียน แสวงหาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกที่วุ่นวายสับสนนี้

- ช่วยให้ผู้เรียน ยอมรับที่จะปรับปรุงคุณภาพของชีวิต มีส่วนร่วมในการปรับปรุงชีวิตสำหรับมนุษย์ทุกคนในทุก ๆ แห่ง และสงวนรักษาคูคมคติและค่านิยม ซึ่งแสดงให้เห็นถึง เจตคติของมนุษย์อย่างชัดเจนไว้

การใช้ เป้าหมายทั้งหมดนี้ เป็นจุดเริ่มต้นในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษาและ เป็นพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร ทำให้ผู้พัฒนาหลักสูตร ใ้คิดสนใจว่าผู้เรียน ควรได้รับการช่วยเหลือในด้าน

- พัฒนาทักษะทางการคิด
- แสวงหา ทำความเข้าใจ และรู้จักใช้ความคิดและความรู้ที่เลือกสรรแล้วจากประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ (และที่สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ) มาประยุกต์เข้ากับทักษะทางการคิด เนื้อหาวัสดุ ที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว

- สร้างเจตคติและค่านิยมที่เป็นที่ต้องการ การใช้นโยบายและทักษะทางการคิดตั้งกล่าวข้างต้น เป็นวิธีทางในการพัฒนาเจตคติและค่านิยม และตรวจสอบเจตคติและค่านิยมที่ตนเองและผู้เรียนยึดถืออยู่

จากที่กล่าวมาแล้วถึงลักษณะของวิชาสังคมศึกษา ซึ่งได้คัดเลือกเนื้อหาบางส่วนของสังคมศาสตร์มาเป็นหลักสูตรที่ใช้เรียนในวิชาสังคมศึกษา และในการจัดการเรียนการสอนนั้น Lisanio R. Orlandi ได้กำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไปไว้ดังนี้.-

๑. มีความรู้และความเข้าใจ (Knowledge and Comprehension)
 - ๑.๑ มีความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง (Knowledge of Facts)
 - ๑.๒ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดรวบยอด (Knowledge and Comprehension of Concepts)
 - ๑.๓ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับข้อสรุปทั่วไป (Knowledge and Comprehension of generalizations)
 - ๑.๔ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและรูปแบบ (Knowledge and Comprehension of structures and models)
๒. มีทักษะ (Skills)
 - ๒.๑ มีทักษะในการวิจัย (Research)
 - ๒.๑.๑ ระบุแหล่งข้อมูล (Location of information)
 - ๒.๑.๒ แปลความหมายของข้อมูลที่เป็นรูปภาพและสัญลักษณ์ (Interpretation of graphic and symbolic data)
 - ๒.๒ ทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking)
 - ๒.๒.๑ จับประเด็นสำคัญและสมมุติฐานเบื้องต้น (Identification of central issues and underlying assumptions)

๒.๒.๒ ประเมินประจักษ์พยานและหาข้อสรุป (Evaluation of evidence and drawing of warranted conclusions)

๒.๒.๓ สร้างสมมุติฐานที่สมเหตุสมผล (Formulation of Reasonable Hypothesis)

๒.๓ ทักษะในการอยู่ร่วมกับกลุ่มแบบประชาธิปไตย (Democratic Group Participation)

๒.๓.๑ ขบวนการที่เป็นทางการ (Formal Procedures)

๒.๓.๒ ขบวนการที่ไม่เป็นทางการ (Informal Procedures)

๓. ทศหคคค (Attitudes)

๓.๑ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ (Desirable Intellectual Behavior)

๓.๑.๑ การใช้วิธีวิทยาศาสตร์ต่อพฤติกรรมของมนุษย์ (Scientific Approach to Human Behavior)

๓.๑.๒ มองพฤติกรรมของบุคคลอื่นอย่างนักมานุษยวิทยา (Humanitarian Outlook on the Behavior of Others)

๓.๒ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ทางสังคม (Desirable Social Behavior)

๓.๒.๑ การยอมรับและความสนใจ (Awareness and Interest)

๓.๒.๒ การยอมรับความรับผิดชอบ (Acceptance of Responsibility)

๓.๒.๓ การมีส่วนร่วมเข้าเกี่ยวข้องกับสังคม (Involvement)

๔. ค่านิยม (Values) เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทางประชาธิปไตย (Desirable democratic behavior) ซึ่งได้แก่ค่านิยมพื้นฐานทางประชาธิปไตย

(Basic democratic values)

รายละเอียดจุดมุ่งหมายทั่วไปในวิชาสังคมศึกษาตามแนวของ Orlandi

๑. มีความรู้และความเข้าใจ

ตามจุดมุ่งหมายในวิชาสังคมศึกษา ความรู้จะรวมไปถึงความสามารถในการระลึกได้ และความเข้าใจรวมไปถึงความสามารถในการถ่ายโยงความรู้ การถอดความ การแปลความ และการขยายความ ความสามารถด้านนี้แบ่งออกเป็น

๑.๑ มีความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง (Knowledge of Facts)

ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง เป็นพื้นฐานในการศึกษาหาความรู้ในวิชาสังคมศึกษา โดยการสร้างสมความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ ไว้ แล้วนำไปใช้ในพฤติกรรมการเรียนรู้ที่สูงขึ้นไปอีก ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ว่านี้ ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับ บุคคล สิ่งของ เหตุการณ์ สถานที่ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น

- พระพุทธชอกพ้าจุฬา โลก เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี
- โลกหมุนรอบตัวเองทำให้เกิดกลางวันกลางคืน
- ประเทศไทยอยู่ในทวีปเอเชีย
- เมืองหลวงของประเทศญี่ปุ่นชื่อโตเกียว
- ผู้ประดิษฐ์อักษรไทยคนแรกคือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ในการเรียนวิชาสังคมศึกษาย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องให้นักเรียนได้รู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ โดยเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์ และการที่จะได้ข้อเท็จจริงเหล่านั้นมา ก็จะต้องได้มากจากการท่องจำ เช่น วันสำคัญต่าง ๆ ชื่อ เหตุการณ์สำคัญ ๆ แต่เรื่องราวบางตอนซึ่งยอมรับว่ามีลักษณะ เป็นข้อเท็จจริงในวิชาประวัติศาสตร์ อาจจะได้รับการต่อเติมเสริมแต่งโดยผู้เขียนมือคติ และพิจารณาจากค่านิยมของผู้เขียน ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการเรียนวิชาสังคมศึกษา จึงไม่ควรถือว่าการจดจำ ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เป็นจุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ แต่ควรจะใช้ข้อเท็จจริงเป็นส่วนประกอบ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่สูงกว่านี้

๑.๒ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดรวบยอด

(Knowledge and comprehension of Concepts)

การเกิดความคิดรวบยอดในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการรู้จักลักษณะหรือคุณสมบัติที่เป็นความจริงทั่ว ๆ ไป ของสิ่งนั้น หรือมีความสามารถในการสรุปเรียบเรียงจากการจับแบ่งประเภทหรือแยกกลุ่มของ สิ่งของ การกระทำ เหตุการณ์ ความคิด ซึ่งมีลักษณะร่วมเหมือนกัน เช่น จากกลุ่มคำต่อไปนี้

มะม่วง มะนาว มะกรูด มะคั้น

จากข้อทั้งสี่ข้อนี้จะเห็นว่า เป็นคำซึ่งแทนสิ่งของ ที่ไม่เหมือนกัน รูปร่างก็ไม่เหมือนกัน ก่อนที่นักเรียนจะสามารถหาลักษณะร่วมของสี่คำนี้ นักเรียนจะต้องเกิดความคิดรวบยอดพื้นฐานเสียก่อน คือต้องรู้จัก มะม่วง มะนาว มะกรูด มะคั้น ว่ามีลักษณะอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร ต้องรู้จักมาอย่างละเอียดก่อน เรียกได้ว่า เมื่อเอ่ยชื่อทั้งสี่นี้ นักเรียนต้องมองเห็นภาพ จึงจะพิจารณาหาลักษณะร่วมได้

จากตัวอย่างนี้อาจจะพิจารณาได้หลายทาง ผู้คอมอาจจะมองลักษณะรวม ๆ และบอกว่า เป็นพืช เพราะแต่ละคำที่เอามาต่างก็เป็นชื่อของพืชทั้งนั้น หรือถ้าจะกล่าวในแง่ของชีววิทยา ก็อาจจะเพิ่มเติมไปกว่า เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ หรือผลของพืชเหล่านี้มีวิตามินซี แต่ถ้าตามนักภาษา อาจจะตอบว่า เป็นคำที่ขึ้นต้นด้วย "มะ"

การสร้างความคิดรวบยอดจึงต้องใช้ความสามารถในการสังเกต สามารถแยกประเภทจากกลุ่มของสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะร่วมเหมือนกันให้อยู่ในพวกเดียวกัน แล้วใช้คำหรือประโยคบอกชื่อลักษณะของสิ่งนั้น ๆ

Vinacke ได้เสนอเกณฑ์สำหรับการให้คำจำกัดความของความคิดรวบยอดดังนี้ (ชัชชัย ชัยจิรฉายากุล, ๒๕๒๐, หน้า ๑๔-๑๖)

๑. ตัวความคิดรวบยอดเองไม่ใช่ข้อมูลที่เกิดจากการสัมผัสแต่เป็นระบบที่เป็นผลผลิตของการทอนสนองในอดีตของเรา ที่มีต่อสิ่งเร้า เกี่ยวกับคุณลักษณะ

๒. การใช้ความคิดรวบยอด ก็คือการนำการเรียนรู้ในอดีตไปใช้กับภาวะการปัจจุบัน

๓. ความคิดรวบยอดสัมพันธ์กับข้อมูลเชิงสัมพันธ์ที่มีลักษณะ เฉพาะ

๔. คำหรือสัญลักษณ์อื่น ๆ เป็นมรรคของการเชื่อมประสมการเฉพาะของมนุษย์

๕. ความคิดรวบยอดทำหน้าที่อย่างน้อย ๒ ทาง คือ การใช้สัญลักษณ์ภายนอกและการใช้ความหมายที่เกิดจากภายใน

การใช้สัญลักษณ์ภายนอกค่อนข้างจะเหมือนกันสำหรับทุกคนที่ใช้ความคิดรวบยอดการใช้แบบนี้ สามารถให้คำจำกัดความได้อย่างชัดเจน เช่น นี่คือนกออกกฤษณานั้นคือ คอกบัว การใช้สัญลักษณ์ภายนอกช่วยให้เห็นวัตถุที่เป็นสิ่งเร้าซึ่งความคิดรวบยอดจะเกิดขึ้นโดยตรง

ส่วนการใช้ความหมายที่เกิดจากภายใน มักจะแตกต่างกันไปจากคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง มันเกิดจากประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละบุคคล ผู้ซึ่งใช้ความคิดรวบยอดความประสบการณ์ที่มีผลมาจากวัตถุที่เป็นสิ่งเร้า ความคิดรวบยอด สุนัข อาจจะเร้าให้เกิดความรู้สึกไม่ชอบ กลัว หรือขยะแฉะในตัวของ นาย ก. เร้าความรู้สึกพอใจและความรักสุนัขในตัว นาย ข. และทำให้ นาย ค. ผู้เป็นนักสัตววิทยา และหมอยาที่สัตวแพทย์จะมีความคิดต่อสุนัขในเชิงวิทยาศาสตร์ทั้ง นาย ก. นาย ข. และ นาย ค. ต่างก็ใช้ความหมายเดียวกันของความคิดรวบยอด เขาใช้คำ สุนัข ได้อย่างถูกต้อง คือนำไปใช้กับสัตว์สี่เท้า และจำแนกออกจากสัตว์อื่น แต่ในทางความคิดแล้วความคิดรวบยอดมีความหมายแตกต่างออกไปจากแต่ละคน ความคิดรวบยอดเกือบทุกอันมีการใช้ความหมายที่กำหนดด้วยประสบการณ์ และบุคลิกของแต่ละคน เป็นส่วนใหญ่

๖. ความคิดรวบยอดจะไม่เกิดจากเหตุผล หรือมีความหมายทุกอันไป อาจเป็นไปได้ที่ โรกภัยไข้เจ็บ เป็นเรื่องของสิ่งมหัศจรรย์ หรือมาแพการแข่งขัน

เนื่องจากไคเบอร์ ๑๓ เป็นต้น

๘. ความคิดรวบยอดไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดจากจิตสำนึก บุคคลอาจจะตอบสนองต่อสิ่งเร้า เฉพาะบางชนิดตามนิสัย และคงเส้นคงวา โดยที่ไม่สามารถจะจำแนกแยกแยะและอธิบายได้ว่า เขาทำอะไร หรือเขามีแรงจูงใจอะไรในการกระทำเช่นนั้น

เนื่องจากสิ่งของ การกระทำ เหตุการณ์ หรือความคิดต่าง ๆ ที่เราจะต้องพบเห็นในชีวิตประจำวันมีอยู่มากมาย ความสามารถในการแยกกลุ่มของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการคิด การเรียนรู้ในวิชาสังคมศึกษาและวิชาอื่น ๆ ความคิดรวบยอดเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนได้พิจารณาหลายแง่หลายมุม จะช่วยแจ่มแจ้งและหาความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้น การที่ให้นักเรียนได้รู้ความคิดรวบยอดจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสอนวิชาสังคมศึกษา แต่กระบวนการสอนความคิดรวบยอดนั้น ก็เป็นสิ่งที่มีค่าสำคัญไม่น้อยไปกว่าการที่ให้นักเรียนรู้ความคิดรวบยอด เพราะถ้าหากครูดำเนินการสอนอย่างถูกต้อง ทำหน้าที่เป็นผู้บอก สอนกันตรง ๆ ให้นักเรียนจดจำ คำสอนของครู นักเรียนเป็นแต่เพียงท่องจำตัวความคิดรวบยอด ที่ครูบอกนั้น ถึงเวลา ก็ไปตอบคำถามครูในข้อสอบ ก็จะเป็นการฝึกแต่เพียงให้นักเรียนท่องจำคำตอบของครู โดยไม่ได้ใช้ความคิด ความสามารถของตัวเอง เพราะความคิดรวบยอดช่วยให้นักเรียนสามารถจัดประเภทของเรื่องราวมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะร่วมกันมากกว่ามองแยกกัน ความคิดรวบยอดช่วยให้สามารถตีความข้อมูลได้ง่ายขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องจดจำข้อเท็จจริงต่าง ๆ ทั้งหมดของเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่สามารถจัดประเภทของเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ากันได้เหมาะสมในลักษณะของความคิดใหม่ ๆ ที่เราสร้างขึ้น ในการสร้างความคิดรวบยอดนั้น ครูต้องตระหนักเสมอว่าไม่จำเป็นจะต้องผูกขาดอยู่ที่แนวทางใดแนวทางหนึ่งเท่านั้น จะต้องสอนในลักษณะเพิ่มพูนความรู้จะ

ข้อหลัก เลียงการจำกัดโครงสร้างของความคิดรวบยอด

ระดับของการเรียนรู้ความคิดรวบยอด

การเรียนรู้ความคิดรวบยอดเกิดขึ้นได้ในหลายระดับขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายของแต่ละบุคคล ในที่นี้จะกล่าวถึงระดับของการเรียนรู้ความคิดรวบยอดระดับที่สำคัญดังต่อไปนี้ (นาทยา ภัทรแสงไทย, ๒๕๒๕, หน้า ๑๑๖-๑๑๗)

๑. การระลึกถึง การระลึกถึงแสดงถึงระดับของการเรียนรู้ความคิดรวบยอดในขั้นต่ำ ในระดับนี้จะรวมถึงความแตกต่างของลักษณะ เฉพาะอย่างของข้อมูลจากส่วนใหญ่ทั้งหมด เช่น การแยกความแตกต่างของวัสดุก่อสร้างจากเหตุการณ์ กระบวนการ และสิ่งของต่าง ๆ โดยเกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้างนั้น การแยกความแตกต่างเช่นนี้จะรวมการวิเคราะห์ในลักษณะของการแยกสิ่งหนึ่งออกจากอีกสิ่งหนึ่ง การเรียนรู้ความคิดรวบยอดในระดับนี้จะ เกิดกับผู้เรียนระดับประถมศึกษาที่เรียนความหมายของคำต่าง ๆ เอง โดยปราศจากความช่วยเหลือของครูหรือผู้อื่น ตัวอย่างเช่น ถ้าผู้เรียนกำลังอ่านหนังสืออยู่เล่มหนึ่ง ผู้เรียนจะสามารถเกิดความคิดรวบยอดบางอย่างได้เช่น "การขาดแคลนค่าใช้จ่าย" หรือ "กระบวนการทางกฎหมาย" โดยไม่จำเป็นต้องการความช่วยเหลือจากครูหรือช่วยอธิบายให้ นั่นคือ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ความคิดรวบยอดในระดับการระลึกถึง ซึ่งเป็นการเรียนความคิดรวบยอดในระดับต่ำสุด ครูสามารถทดสอบความเข้าใจของผู้เรียนได้โดยการใช้ความคิดรวบยอดนี้ในสถานการณ์อื่น ๆ เพื่อจูงใจให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับสูงขึ้น การพัฒนาความคิดรวบยอดที่ทำให้ครูประสบความสำเร็จในการพัฒนาในขั้นนี้ก็คือ ผู้เรียนจะเข้าใจความคิดรวบยอดอย่างพอเพียงได้อย่างไร ดังนั้น ในการสอน ครูจะทอเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบความเข้าใจในความคิดรวบยอดในขั้นต่ำก่อน ค่ายการให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบความหมายของความคิดรวบยอดที่มีลักษณะ เป็นคำใดคำหนึ่ง

๒. การแยกประเภท การแยกประเภทรวมถึงการจัดวางสิ่งของ เหตุการณ์ และสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ตามคุณลักษณะของมันที่มีความแตกต่างกัน กระบวนการที่จำเป็นได้แก่การพิจารณาและแสวงหา คุณลักษณะที่ร่วมกันที่สำคัญ ๆ ไปจนถึงคุณลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น การจัดกลุ่มประเภทของโรงพยาบาล นางพยาบาล ประเภทของยาตามประเภทของการเยียวยารักษาโรคต่าง ๆ จะสังเกตเห็นว่า การรวบรวมสิ่งของหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันนั้นทำได้หลายทาง เช่น ขึ้นอยู่กับความมุ่งหมาย และระดับของการมองเห็นพื้นฐาน แนวทางเลือกสำหรับการจัดเข้า เป็นกลุ่มถ้าผู้เรียนที่เรียนสังคมศึกษามีโอกาสที่จะได้รวบรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และได้นวนทางตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เหล่านั้น ก็เป็นที่คาดหวังไว้ว่าผู้เรียนจะได้นิยามเขาตัวอย่างเหล่านั้นมาคัดเลือกดูว่าอะไรที่เป็นตัวอย่างของเหตุการณ์นั้น และอะไรที่ไม่ใช่กระบวนการนี้ ผู้เรียนจะต้องให้ความสนใจต่อคุณลักษณะโดยทั่วไปของเหตุการณ์มากกว่าที่จะดูลักษณะ เฉพาะ ของเหตุการณ์นั้น

๓. การให้คำจำกัดความ การที่จะให้ผู้เรียนสามารถระลึกถึงและจัดประเภทของตัวอย่างของความคิดรวบยอดต่าง ๆ ไท่นั้น ผู้เรียนจะต้องสามารถให้คำจำกัดความของคำเหล่านั้นได้ด้วยการใช้ถ้อยคำภาษา เป็นของตนเอง มากกว่าที่จะท่องจำความหมายคำจำกัดความจากหนังสือตำราเรียน การทดสอบว่าผู้เรียนสามารถเข้าใจความคิดรวบยอดใดถูกต้องหรือไม่นั้น ครูควรช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้มาตรฐานของการจัดประเภทสิ่งนั้น เขา เป็นพวก เสียก่อน ผู้เรียนบางคนสามารถแยกความแตกต่างของความคิดรวบยอดของคำว่าสุนัขและแมวได้ แต่พูดออกมาด้วยคำพูดไม่ได้ รู้แต่ว่ามันแตกต่างกัน ดังนั้น การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความคิดรวบยอดในระดับสูงขึ้นไปในระดับนี้ ครูจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ให้คำจำกัดความของสิ่งต่าง ๆ ด้วยคำพูดของเขาเอง

๔. การสรุป กระบวนการของการระลึกถึง การจับประเภท และการให้คำจำกัดความของความคิดรวบยอดนั้นเกี่ยวข้องกับการรับรู้ในโครงสร้างอันเป็นลำดับขั้นของความคิดรวบยอด Vygotsky ใ้ชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ค่าต่าง ๆ ที่แสดงถึงความคิดรวบยอดของสิ่งต่าง ๆ หรือความหมายที่ต่าง ๆ กันที่ผู้ใหญ่เรียก เช่น คำว่าคอกกูกุหลาบและคอกไม้ คอกไม้มีความหมายกว้างกว่าคอกกูกุหลาบ แต่คำว่าคอกไม้สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง แต่ผู้เรียนจะยังไม่เกิดความคิดรวบยอดจนกว่าผู้เรียนจะสามารถทำความเข้าใจอย่างเป็นลำดับขั้นว่าคอกกูกุหลาบเป็นประเภทหรือตัวอย่างของคอกไม้ Vygotsky กล่าวว่าความคิดรวบยอดจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนสามารถมองเห็นระบบส่วนต่าง ๆ ของมัน ส่วนข้อสรุปเป็นแนวทางของการรวบรวมความคิดรวบยอดเข้าด้วยกัน

๑.๓ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับข้อสรุปทั่วไป (Knowledge and Comprehension of Generalizations)

ข้อสรุปทั่วไปเป็นความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างความคิดรวบยอดต่าง ๆ เป็นการผสมผสานความคิดรวบยอดให้อยู่เป็นพวก เป็นประเภทต่าง ๆ ข้อสรุปทั่วไปจะมีระดับสูงกว่าความคิดรวบยอด สามารถนำไปใช้ในการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ในลักษณะทั่ว ๆ ไปมากกว่าเฉพาะอย่าง อีกอย่างหนึ่งก็คือข้อสรุปทั่วไปสามารถทดสอบได้เสมอ ตัวอย่างของข้อสรุปทั่วไป เช่น.-

ความคิดรวบยอด :	ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ หมูคณะ
ข้อสรุปทั่วไป :	ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน จะทำให้คณะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข
ความคิดรวบยอด :	การตัดสินใจ ค่านิยม วัฒนธรรม
ข้อสรุปทั่วไป :	การตัดสินใจ เลือกสิ่งใดก็ตาม ขึ้นอยู่กับค่านิยมของบุคคลซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรม

- ความคิดรวบยอด : ที่ราบ ดินอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำ เกษตรกรรม
 ข้อสรุปทั่วไป : บริเวณใดเป็นที่ราบ มีดินอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำเพียงพอเหมาะแก่การเกษตรกรรม
- ความคิดรวบยอด : สังคม การขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงในสังคม
 ข้อสรุปทั่วไป : ในทุกสังคม การขัดแย้งกันย่อมเกิดขึ้นได้ระหว่างบุคคลระหว่างกลุ่ม การขัดแย้งที่ถูกสกัดกั้น บางครั้งก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งอาจนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้

ข้อสรุปทั่วไปมีหลายระดับขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ บางข้อสรุปมีลักษณะเป็นสากล คือใช้ได้ทั่วไป บางระดับใช้ในขอบเขตจำกัด เช่น (นิมมวล ทศวัฒน์, ๒๕๒๒, หน้า ๔๖ - ๔๗)

๑. ข้อสรุปทั่วไประดับสูงสุด เป็นข้อสรุปที่มีลักษณะสากล เพราะสามารถนำไปใช้ได้กับทุกคน และทุกโอกาส บางทีเรียกว่า "กฎ" หรือ "หลักเกณฑ์" เช่น

- ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของเขา

๒. ข้อสรุปทั่วไประดับกว้าง ข้อสรุปประเภทนี้ใช้ในส่วนใหญ่ของโลกของวัฒนธรรม และของบุคคลประวัติศาสตร์ เช่น ข้อสรุปที่ใช้กับทวีปอเมริกา ข้อสรุปที่ใช้กับวัฒนธรรมตะวันออก หรือที่ใช้ในบุคคลกลาง เช่น

- วัฒนธรรม Aztec และวัฒนธรรม Yoruba ใ้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของผู้มีชัยชนะชาวยุโรป แต่ละขณะเกี่ยวกับวัฒนธรรมทั้ง ๒ ก็มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมของผู้ชนะเหมือนกัน

๓. ข้อสรุปทั่วไประดับกลาง ข้อสรุประดับนี้ เป็นข้อสรุปที่ใช้จำกัดอยู่ในเฉพาะกลุ่มหนึ่ง หรือในวัฒนธรรมกลุ่มย่อย หรือในช่วงเวลาจำกัด เช่น ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือใช้เฉพาะในประเทศไทย เช่น

- ชาวอเมริกันที่เคลื่อนไหวจากฝั่งทะเลตะวันออกไปยังภาคตะวันตก ระหว่างคริสต์ทศวรรษที่ ๑๘๔๐-๑๘๕๐ ได้เปลี่ยนแปลงแบบแผนการค้าเป็นชีวิตใหม่เข้ากับสภาพการค้าระดับโลกในเขตชายแดน

๔. ขอสรุปทั่วไประดับที่สุด ขอสรุปประเภทที่เกี่ยวกับกลุ่มเล็ก ๆ เพียง ๒-๓ กลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มเมืองเล็ก ๆ ในบางช่วงเวลาในทศวรรษ ๑๘๗๐ เช่น - พื้นที่ราบเรียบและเป็นชายฝั่งทะเลน้ำตื้นของฝั่งตะวันออกของภาคใต้ของประเทศไทย เหมาะสำหรับการปลูกและการประมง

สิ่งที่ควรระวังใน เรื่องขอสรุปทั่วไป คือ ขอสรุปทั่วไปไม่ใช่เป็นการสรุปที่ ใ้มา จากข้อมูลยืนยันที่ ใ้จากตัวอย่าง เคียง แมกการสรุปนั้นจะเป็นขอเท็จจริง แต่จะเป็นขอสรุปทั่วไป เมื่อใ้ขอข้อมูลมาจากหลาย ๆ แหล่ง

ใ้ในการวางแผนการสอนของครู จะต้องเริ่มต้นคำยกกรำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอนใ้ในรูปของจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน สื่อการสอน เนื้อหาของบทเรียนที่จะขอ เหมาะสม เพื่อช่วยใ้หมักใ้หมักเรียนใ้ถึงเป้าหมายขั้นสุดท้ายที่สำคัญ คือความสามารถสรุปใ้ค้วยตนเอง เพราะใ้ค้ยหลักการแล้วก็เรียนควรจะมีใ้โอกาสแสวงหาและรู้จักวิธีการสรุปความรู้ค้วยตนเอง จึงมีความจำเป็นที่ครูจะถองฝึกฝนใ้หมักใ้เรียนรู้จักวิธีการสรุปความรู้ค้วย ใ้ ไม่ใ้ศ้ครูเป็นผู้สรุปใ้หมักแล้วก็เรียนจ้ค้ยใ้ขอสรุป เหล่านี้มาจากครู

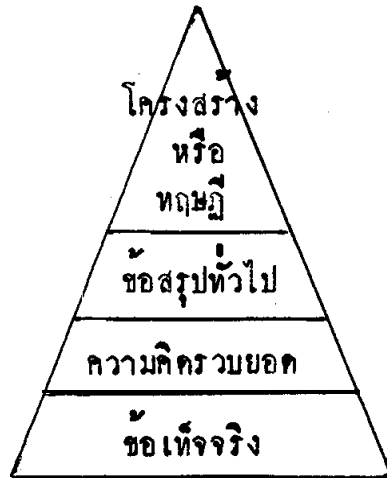
จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า ขอเท็จจริง ความค้ยรวบยอด และขอสรุปใ้ทั่วไปเป็นองค้ยประกอบสำคัญที่ใ้ใ้เราใ้ค้เขาใ้จ้ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ช่วยใ้ใ้ในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม สามารถแก้ปัญหาและช่วยใ้ใ้การศ้ค้สมใ้จ้ เป็นใ้ไปอย่างถุกถองและมีประสิทธิภาพ สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ และค้ยการวางแผนของผลที่จ้เกิดใ้ค้ยอย่างสมเหตุสมผล

๑.๘ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและรูปแบบ

Knowledge and Comprehension of Structures and Models)

เมื่อแต่ละคนมีความคิดรวบยอด และสามารถสรุปเป็นข้อสรุปทั่วไป จากวิทยาการต่าง ๆ ก็จะนำเอาความคิดรวบยอดและข้อสรุปทั่วไปเหล่านั้นมา เชื่อมโยงกัน เป็นโครงสร้างเพื่อเตรียมไว้สำหรับอธิบายปัญหาใหม่ ๆ ที่จะพบอีก ความคิดรวบยอดและข้อสรุปทั่วไปซึ่งเกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ จากการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ จะถูกนำไปเชื่อมโยงกับโครงสร้างต่าง ๆ หรือคิดแปลงสายใยของการเชื่อมนี้เพื่อนำไปใช้กับปัญหาใหม่ ๆ เป็นโครงสร้างของแต่ละบุคคลในแต่ละวิทยาการที่ได้เรียนมา และจากการนำโครงสร้างย่อย ๆ มารวมกัน หรือสัมพันธ์กันก็จะกลายเป็นรูปแบบ นับเป็นการหยั่งรูลงสู่ที่สุดทางทฤษฎี

ทฤษฎีเป็นความรู้สูงสุด และเป็น เป้าหมายสำคัญของกระบวนการคิด แต่ทฤษฎีที่แท้จริงจริง ๆ มีพัฒนาการมากอนข้างช้านับเป็น เวลาหลายสิบปี ทั้งนี้เพราะต้องอาศัยการวิจัยค้นคว้า ต้องได้รับการทดสอบ ทดลองเสียก่อนหลาย ๆ ครั้ง ก่อนที่จะสรุปเป็นทฤษฎี แต่สังคมศาสตร์เป็นแขนงวิชาที่ค่อนข้างใหม่ เมื่อเทียบกับวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น ทฤษฎีในแขนงวิชานี้จึงมีพัฒนาการไม่ก้าวหน้าเหมือนแขนงวิทยาศาสตร์แท้ ๆ ประกอบกับแนวความคิดที่ยึดถือว่าการแสวงหาความรู้ นั้น ไม่จำเป็นต้องอาศัยการค้นคว้า ทดลอง ดังนั้น จึงทำให้ นักสังคมศาสตร์รุ่นแรก ๆ มองเห็นบทบาทและหน้าที่ของตน เป็นเพียงทฤษฎีที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ หรือผู้สร้างนโยบาย และวางเป้าหมายให้สังคมปฏิบัติตามเท่านั้น ทั้งรูปแบบของความรู้ก็ต่อไปนี้

ด้วยเหตุว่าทฤษฎีเป็นรูปของความรู้ชั้นสูงสุด และเกิดขึ้นได้ยาก ต้องอาศัยสติปัญญา ความสามารถ และเวลาในการค้นหา จึงไม่คาดหวังว่าครูจะสอนนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาให้สามารถสร้างทฤษฎีขึ้นมาได้เอง แต่ฝึกฝนให้คุ้นเคยกับการแสวงหาความรู้ตามวิธีวิทยาศาสตร์ ดังนั้น จุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในหัวข้อนี้ จึงมุ่งหวังให้นักเรียนได้รู้และเข้าใจในเนื้อหาทฤษฎีอย่างถ่องแท้

๒. มีทักษะ (Skills)

ทักษะในความหมายทั่ว ๆ ไป เมื่อพิจารณาจากจุดมุ่งหมาย จะแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ.-

- Communication Skill ได้แก่ทักษะในการอ่าน ฟัง พูด เขียน วิชาสังคมศึกษาก็จะมุ่งพัฒนาเด็กในขั้นนี้ด้วย แต่ความรับผิดชอบเบื้องต้น และความรับผิดชอบหลักของวิชาสังคมศึกษาไม่ใช่อยู่ที่ขอบเขตนี้

- Personal Skill and Habit เช่น การรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การรู้จักระวังรักษาสุขภาพทั้งกายและใจ การรักษาความปลอดภัยในการใช้รถใช้ถนน ความฉลาดในการเป็นผู้ซื้อและผู้ขาย

จุดมุ่งหมายสำคัญของวิชาสังคมศึกษานั้น มุ่งหวังที่จะให้ผู้เรียนเกิดทักษะดังนี้.-

๒.๑ ทักษะในการวิจัย (Research)

ทักษะในการวิจัยในจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษานี้ เป็นเรื่องของการพยายามที่จะช่วยแก้ปัญหาทางสังคม โดยยึดหลักของการวิจัย นั่นก็คือ ก่อนที่จะสรุปปัญหา หาสาเหตุแห่งปัญหา แก่ปัญหา หรือป้องกันปัญหา จะต้องมึหลักฐานหรือข้อมูลยืนยัน และข้อมูลเหล่านั้นจะต้องถูกต้อง เชื่อถือได้ ดังนั้น นักเรียนจะต้องมีความสามารถในการที่จะไ้ข้อมูลมา เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาทางสังคม ซึ่งทักษะในการวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ.-

๒.๑.๑ ทักษะในการรู้แหล่งของข้อมูล (Location of Information) เป็นทักษะในการรู้แหล่งที่จะไ้วัสดุ และข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้ในการค้นคว้าหาหลักฐานมายืนยัน เพื่อจะสรุปปัญหาต่าง ๆ ตามหลักของการวิจัย นับเป็นการช่วยแก้ปัญหาที่นักเรียนประสบในสังคม หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมของนักเรียนเอง ในการรู้แหล่งของข้อมูลนี้ ทำให้นักเรียนสามารถค้นหา หัวข้อ และปัญหา จากห้องสมุด จากเอกสารหรือตำราต่าง ๆ นับว่า เป็นทักษะอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้นักเรียนมีความสนใจต่อปัญหาในสังคม เมื่อนักเรียนรู้แหล่งที่จะไ้ข้อมูลสำหรับปัญหาต่าง ๆ แล้ว นักเรียนก็ต้องใช้ความสามารถในทางวิจัยอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ใช้เทคนิคในการเก็บข้อมูล อาจจะใช้การสังเกตโดยตรง การสัมภาษณ์ หรือใช้แบบสอบถาม เพื่อจะไ้ข้อมูลต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ทักษะในการรู้แหล่งของข้อมูลนี้ เช่น เมื่อนักเรียนต้องการจะไ้ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติสินค้าออกของประเทศไทย ในปี ๒๕๒๔ นักเรียนรู้ว่าจะไปหาข้อมูลเหล่านั้นที่ไหน เรียกว่านักเรียนมีทักษะในขั้นนี้ ซึ่งเป็นทักษะที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนให้มีการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม

๒.๑.๒ ทักษะในการแปลความหมายข้อมูลที่ เป็นรูปภาพหรือสัญลักษณ์ (Interpretation of Graphic and Symbolic Data)

จากจุดมุ่งหมายของทักษะในการวิจัยข้อแรก เป็นทักษะในการรู้แหล่งที่จะได้ข้อมูลต่าง ๆ ต่อจากนั้นก็ใช้เทคนิคในการวิจัยประกอบ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ ต้องสามารถแปลความหมายข้อมูลต่าง ๆ นั้นได้ โดยเฉพาะข้อมูลที่อยู่ในลักษณะรูปภาพหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพราะบรรดาแหล่งต่าง ๆ ที่เก็บรักษาข้อมูลเหล่านี้ไว้ มักจะเก็บไว้ในลักษณะรูปภาพหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการเก็บรวบรวมนับเป็นการประหยัดเนื้อที่ และเป็นที่ยึดถือความสนใจมากกว่าที่จะเก็บไว้ในแบบของตาราง เช่น แผนที่ กราฟ ตาราง แผนภูมิ เส้นเวลา และภาพต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ความสามารถในการแปลความหมายข้อมูล ที่เป็นรูปภาพหรือสัญลักษณ์ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการวิจัย เพื่อแก้ปัญหาที่ตั้งกล่าวมาแล้ว

๒.๒ ทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking)

กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของวิชาสังคมศึกษา เพราะธรรมชาติของวิชาสังคมศึกษาเต็มไปด้วยประเด็นปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะต้องใช้การวิเคราะห์หาสาเหตุแห่งปัญหา แก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหา และการวิเคราะห์เหล่านี้จะต้องใช้วิจารณญาณหรืออีกนัยหนึ่ง คือการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ซึ่งหมายความว่า จะต้องวิเคราะห์ หรือมีข้อมูล หลักฐานมายืนยันจึงจะสรุปปัญหานั้น ๆ ได้ Dressel และ Mayhew ได้กล่าวถึงกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ดังนี้

- ๑) จับประเด็นสำคัญ ๆ แห่งปัญหานั้นให้ได้ ต้องรู้ว่าปัญหานั้นเป็นอย่างไร
- ๒) รู้ถึงสมมุติฐานเบื้องต้นแห่งปัญหานั้น
- ๓) ประเมินหลักฐาน หรือข้อมูล ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้.-

๓.๑ ตระหนักถึงความลำเอียงและองค์ประกอบของอารมณ์ในการเสนอความคิด

๓.๒ แยกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างทิวแปรต่าง ๆ และข้อมูลที่ยังคลุมเครือ

๓.๓ แยกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ และไม่สัมพันธ์

๓.๔ แยกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งที่จำเป็น และสิ่งที่ธรรมดา

๓.๕ ต้องรู้ว่าข้อมูลมีเพียงพอหรือไม่

๓.๖ หาข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อช่วยในการสรุปหลักการ

๓.๗ ตรวจสอบความคงเส้นคงวาของข้อสรุป

๔) หาข้อสรุปปัญหา

โดยยึดถือตามแนวของ Dressel และ Mayhew ซึ่งแบ่งทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณพื้นฐานออกเป็น ๔ ส่วน แล้วสามารถสรุปต่อลงมาเป็น ๒ ส่วน คือ จับประเด็นสำคัญ และสมมุติฐานเบื้องต้น และประเมินประจักษ์พยานและหาข้อสรุป แต่ถ้าจะให้ทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็ควรจะรวมองค์ประกอบ อีกอย่างหนึ่งเข้าด้วยกัน คือ ความสามารถในการสร้างสมมุติฐานที่สมเหตุสมผล

๒.๒.๑ จับประเด็นสำคัญ และสมมุติฐานเบื้องต้น (Identification of Central Issues and Underlying Assumptions)

สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของการแก้ปัญหา ก็คือผู้ที่คิดแก้ปัญหาจะต้องเข้าใจลักษณะที่แท้จริงของปัญหาว่ามีอย่างไร ต้องจำกัดปัญหาให้ชัดเจน ซึ่งจะคงสามารถจับประเด็นสำคัญ ๆ ของปัญหาให้ได้ จึงจะมองเห็นช่องทางในการหาข้อมูลมาช่วยยืนยัน หรือช่วยแก้ปัญหานั้นได้ ถ้าปัญหามีลักษณะคลุมเครือ หนทางที่จะแก้ปัญหา ก็คงจะทำได้ยาก ดังนั้น จะเห็นว่าความสามารถในการจับประเด็นสำคัญและรู้สมมุติฐานเบื้องต้น เป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการแก้ปัญหาทางสังคม เพราะเป็นขั้นตอนแรกของ

การนำไปสู่การแก้ปัญหาตามที่กล่าวมาแล้ว

๒.๒.๒ ประเมินประจักษ์พยานและหาข้อสรุป (Evaluation of Evidence and Drawing of Warranted Conclusions)

เมื่อได้ข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ มาแล้ว ขั้นตอนที่สำคัญต่อไปคือการประเมินหลักฐานต่าง ๆ โดยพิจารณาในแง่ ลักษณะของข้อมูลเป็นอย่างไร ข้อมูลที่ได้มามีเพียงพอต่อการสรุปผลหรือไม่ ต้องการข้อมูลอะไรมาเพิ่มเติมเพื่อการสรุปครั้งนี้หรือไม่ และในการสรุปผลแต่ละครั้งจะต้องสรุปให้พอเหมาะกับข้อมูลที่มีอยู่ ไม่สรุปเกินเลยนอกเหนือจากข้อมูล หรือสรุปน้อยกว่าที่ข้อมูลมีอยู่ ต้องสรุปให้พอเหมาะกับข้อมูล และต้องไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวหรือความลำเอียงในการสรุปผล ต้องมีการตรวจสอบความคงเส้นคงวาของข้อมูลและของการสรุปด้วย เพื่อความถูกต้องของการสรุปผล ดังนั้น ขั้นตอนนี้จึงขาดไม่ได้ในการแก้ปัญหา หรือในกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

๒.๒.๓ สร้างสมมุติฐานที่สมเหตุสมผล (Formulation of Reasonable Hypothesis)

เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ช่วยเสริมให้กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณเพื่อใช้แก้ปัญหาทางสังคมได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ นั้น เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล ก็ควรจะมีการคาดคะเนคำตอบที่น่าจะเป็นได้ และสมเหตุสมผลไว้ล่วงหน้า จากนั้นจึงหาข้อมูลมาเพื่อจะตรวจสอบว่าคำตอบของปัญหา ซึ่งได้คาดคะเนไว้นั้นถูกต้องหรือไม่ ถ้าพิสูจน์แล้วว่าไม่ถูกต้อง ก็จะได้คัดประเด็นนั้นออกไป มุ่งความสนใจไปยังประเด็นอื่น ทำให้เกิดความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือหลักฐาน เพราะการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเหวี่ยงแห ปราศจากจุดมุ่งหมายที่แน่นอนย่อมทำให้เกิดความยุ่งยาก เพราะขอบเขตของการเก็บข้อมูลกว้างจนเกินไป ข้อมูลที่ได้อาจไม่คลุมถึงปัญหาทำให้เสียเวลา ดังนั้น การคาดคะเนคำตอบที่สมเหตุสมผลหรือที่เราเรียกว่าสมมุติฐานนั้น เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ส่งเสริมให้การ

ใช้กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเรียนวิชาสังคมศึกษา เพราะเป็นพื้นฐานที่ช่วยในการพัฒนาจุดมุ่งหมายในการเรียนวิชาสังคมศึกษาข้ออื่น ๆ ตัวอย่างเช่น นักเรียนจะต้องมีความสามารถในการประเมินหลักฐานหรือข้อมูลต่าง ๆ ก่อนที่จะสรุปหลักการในเรื่องราวต่าง ๆ ได้ การเกิดความเข้าใจในเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาก็ต้องใช้การวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ และการเกิดทัศนคติที่ดีหรือที่พึงประสงค์ขึ้นอยู่กับการใช้การวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณเสียก่อนจึงจะเกิดพฤติกรรมทางคุณค่าความรู้สึกเหล่านั้นเหมือนกัน ดังนั้น จึงนับว่าทักษะพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็นจุดมุ่งหมายหลักของวิชาสังคมศึกษา

๒.๓ ทักษะในการอยู่ร่วมกับกลุ่มแบบประชาธิปไตย (Democratic Group Participation) ได้แก่ ความสามารถดังต่อไปนี้

- ๑) ร่วมมือกับผู้อื่นในการทำงานกลุ่ม
- ๒) ช่วยเหลือการทำงาน และการอภิปรายในกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- ๓) เป็นผู้ทำที่ทำได้ และ เป็นผู้ตามที่ได้

เนื่องจากลักษณะของสังคมไทยเป็นแบบประชาธิปไตย นักเรียนจะต้องสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มสังคมได้อย่างมีความสุข จึงต้องมีทักษะในการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่ในสังคม เช่น การเป็นหัวหน้ากลุ่ม หรือการเป็นสมาชิกของกลุ่ม นักเรียนต้องสามารถปฏิบัติตัวได้ทั้งในขณะที่เป็นผู้นำ หรือในขณะที่เป็นผู้ตามในการฝึกฝนให้เด็กมีทักษะเหล่านี้ อยู่ในความรับผิดชอบของครูที่สอนวิชาสังคมศึกษาโดยตรง ทักษะในการอยู่ร่วมกับกลุ่มแบบประชาธิปไตย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๒.๓.๑ กระบวนการที่เป็นทางการ (Formal Procedures)
 เป็นกระบวนการที่อยู่ใน Cognitive Domain เพราะเป็นส่วน
 ที่เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาหรือหลักการที่ครูได้บอกกล่าวกันโดยตรง จุดมุ่งหมายในการ
 เรียนวิชาสังคมศึกษานักคือ ให้นักเรียนได้รู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเมือง
 เช่น การลงเสียงกันในรัฐสภาผู้แทนราษฎร การประชุมเพื่อปรึกษาหารือ การ
 อภิปราย การโต้วาที เป็นต้น ซึ่งเป็นทักษะที่ครูจะต้องสอนให้เด็กสามารถปฏิบัติ
 ด้วได้ในทุก ๆ สถานะที่เป็นอยู่ เช่น เป็นประธาน ผู้อภิปราย พิธีกร หรือผู้ฟัง
 ส่วนวิธีสอนนั้น ควรจะประยุกต์กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางการเมือง ประเด็นปัญหาหรือ
 ข้อถกเถียงต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของนักเรียนที่ควรนำมาโต้วาที
 ในชั้นเรียน เพื่อให้นักเรียนได้รู้ถึงกระบวนการที่เป็นทางการ ในการโต้วาที และ
 สามารถใช้เทคนิคเหล่านี้ในทางปฏิบัติได้จริง ๆ กระบวนการต่าง ๆ ที่ใช้ในสภาผู้
 แทนราษฎร หรือทางด้านการเมือง ครูควรจะสอนให้นักเรียนได้เข้าใจถึงเทคนิค
 วิธีต่าง ๆ เพื่อจะเป็นทักษะที่จะคิดค้นนักเรียนไป เพื่อใช้ในการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่กับ
 กลุ่มสังคม ดังนั้น ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาจึงควรจะมีการฝึกทักษะด้าน
 นี้ แม้เราจะมีควมคิดว่า การจัดอภิปราย หรือโต้วาที เป็นจุดมุ่งหมายของการเรียน
 วิชาภาษาไทย แต่การดำเนินการในวิชาภาษาไทยนั้นเน้นทักษะไปคนละด้าน เพราะ
 ภาษาไทยจะมุ่งทักษะในการพูดเป็นส่วนใหญ่ แต่ในจุดมุ่งหมายข้อนี้ของวิชาสังคม
 ศึกษาเน้นการให้นักเรียนรู้กฎเกณฑ์อย่างเป็นทางการ เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่
 ในกลุ่มสังคมแบบประชาธิปไตย รวมทั้งประเด็นที่นำมาถกเถียงนั้น เป็นข้อขัดแย้ง
 หรือปัญหาที่เกิดทางสังคม ที่น่าสนใจและเหมาะสมกับชั้นเรียน

๒.๓.๒ กระบวนการที่ไม่เป็นทางการ (Informal Procedures)
 เป็นกระบวนการที่อยู่ใน Affective Domain เพราะเป็นเรื่อง
 ที่สอนกันตรงได้ยากกว่ากระบวนการที่เป็นทางการ มีลักษณะเป็นความสามารถเฉพาะ
 ตัวที่ปฏิบัติได้ตามความมุ่งหวัง จะสังเกตเห็นว่าบุคคล ๒ คน ได้เรียนหลักเกณฑ์ วิธี

การ หรือข้อปฏิบัติ มาเหมือน ๆ กัน แต่คนหนึ่งมีความสามารถในการปฏิบัติตามทฤษฎีนั้นได้มากกว่าอีกคนหนึ่ง ความสามารถที่มีอยู่นอกเหนือกันนี้ เป็นเรื่องที่สามารถกันได้ยาก ความสามารถเหล่านี้รวมความถึง ความสามารถในการเข้าอยู่ร่วมกับกลุ่ม ความสามารถในการพูดต่อกลุ่มชนที่เป็นผู้ฟัง ความสามารถในการพูดโน้มน้าวหรือชักจูงใจ การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การเสนอข้อคิดเห็นที่มีเหตุผลเป็นไปได้อย่าง รวมถึงการรู้จักกาละเทศะ รู้ว่าเมื่อไรควร เมื่อไรไม่ควร สามารถปฏิบัติตัวหรือวางตัวทั้งท่าทางและการพูดจาได้อย่างเหมาะสมกับสถานที่ และกลุ่มสังคมนั้น ๆ มีความกล้าหาญในการแสดงออก มีความสามารถในการเป็นผู้นำของกลุ่มในการแก้ปัญหาและสรุปผลต่าง ๆ รวมทั้งสามารถปฏิบัติตัวในการเป็นสมาชิกของกลุ่มได้อย่างดี

จากที่กล่าวมาแล้ว การแยกทักษะออกเป็น ๓ ส่วน นั้น มิได้หมายความว่าทักษะแต่ละด้านเหล่านี้มิได้สัมพันธ์กัน หรือแยกจากกันโดยเด็ดขาด ที่จริงแล้วทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการวิจัย มีความสัมพันธ์กันมาก ตามที่ Fenton ได้กล่าวถึงขบวนการในการแก้ปัญหาทางบ้านสังคม ดังนี้.-

๑. ทำความเข้าใจปัญหาให้แจ่มชัด
๒. ตั้งสมมุติฐาน
 - ๒.๑ ตั้งคำถามถึงปัญหาที่จะวิเคราะห์
 - ๒.๒ ตั้งสมมุติฐาน
 - ๒.๓ ทำความเข้าใจถึงธรรมชาติของสมมุติฐานอย่างคร่าว ๆ
๓. ต้องเข้าใจในการประยุกต์สมมุติฐาน
๔. พิจารณาสืบเสาะจากข้อมูล
 - ๔.๑ ตัดสินใจดูว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลอะไรอีก
 - ๔.๒ เลือกหลักฐานที่จะนำมาใช้
๕. วิเคราะห์ ประเมินค่า และแปลความหมายข้อมูล
 - ๕.๑ เลือกข้อมูลที่ตรงประเด็นที่จะวิเคราะห์

๕.๒ ประเมินหลักฐาน

๕.๒.๑ ทักสินใจเลือกหลักฐานต่าง ๆ

๕.๒.๒ ทักสินใจเลือกข้อความหรือข้อคิดเห็นที่เป็นความจริง

๕.๓ แปลความหมายข้อมูล

๖. ประเมิน สมมุติฐานจากข้อมูล

๖.๑ แกไขสมมุติฐานถ้าจำเป็น

๖.๑.๑ ปฏิเสธสมมุติฐานที่พิสูจน์จากข้อมูลว่าไม่เป็นความจริง

๖.๑.๒ คงสมมุติฐานถ้าเป็นความจริง

๖.๒ สรุปผลและแถลง เป็นหลักการทั่วไป

จะเห็นว่าลักษณะของการทักสินใจอย่างมีวิจารณ์ญาณ และการวิจัย ทั้งผสมผสานไปด้วยกันในการแก้ปัญหาทางสังคม ด้วยความสำคัญอันนี้เองในการจัดหลักสูตรในวิชาสังคมศึกษานั้น นักการศึกษาจึงเห็นพ้องกันว่า ควรจะให้นักเรียนได้พัฒนาทักษะเหล่านี้ แต่ยังมีข้อโต้แย้งในประเด็นที่ว่าควรจะ เน้นทักษะใดมากกว่ากัน เพราะทักษะเหล่านี้ต่างก็มีความสำคัญด้วยกันทั้งนั้น

๓. ทักษะ (Attitudes)

ความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในวิชาสังคมศึกษา และทักษะทางค่านต่าง ๆ จะช่วยพัฒนาทัศนคติ ต่อการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย หลักสูตรวิชาสังคมศึกษา มุ่งให้นักเรียนมีลักษณะของคนมีเหตุผล มีความฉลาด สามารถอยู่ภายใต้สังคมแบบประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุข มุ่งให้นักเรียนได้เปลี่ยนทัศนคติไปสู่ที่ดี มีเหตุผล เพราะในสังคมเริ่มแรกที่นักเรียนกำเนิดขึ้น คือในครอบครัวซึ่งเป็นสังคมเล็ก ๆ ที่ไม่มีพิธีรีตอง แต่พอนักเรียนก้าวมาสู่สังคมในชั้นเรียน สังคมในโรงเรียนซึ่งมีลักษณะกว้างขึ้น ก็ควรจะฝึกให้นักเรียน เป็นคนที่มีความคิดแบบประชาธิปไตย เห็นคุณค่า และยอมรับ การเป็นอยู่ร่วมกัน เข้าใจลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมของบุคคลอื่น สามารถปรับตัวและอยู่ในกลุ่มสังคมได้อย่างมีความสุข แม้ว่าทัศนคติ

เป็นเรื่องของความรู้อีกซึ่งเป็นพฤติกรรมภายใน แต่จะส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอก ให้ปฏิบัติตามความรู้สึกหรือตามสิ่งที่ตนยึดถือ พฤติกรรมทางคันความรู้สึกในระคับทัศนคติและค่านิยมนี้จึง เป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญของวิชาสังคมศึกษา โดยที่จุดมุ่งหมายอื่น ๆ เช่น ความสามารถในการจดจำ หรือเข้าใจในข้อเท็จจริงหรือหลักวิชา หรือมีทักษะต่าง ๆ เป็นพื้นฐานในการเกิดพฤติกรรมทางคันความรู้สึก จุดมุ่งหมายที่จะให้เกิดทัศนคติในวิชาสังคมศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ.-

๓.๑ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ (Desirable Intellectual Behavior) เป็นพฤติกรรมที่จะนำไปสู่การฝึกฝนให้เป็นคนมีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่เห็นประจักษ์ไม่สรุปอะไรโดยปราศจากสิ่งยืนยัน พฤติกรรมที่พึงประสงค์นี้รวมถึงลักษณะเฉพาะ ๒ อย่าง คือ.-

๓.๑.๑ การใช้วิธีวิทยาศาสตร์ต่อพฤติกรรมของมนุษย์

(Scientific Approach to Human Behavior)

รวมถึงส่วนของทัศนคติ เช่น ความเชื่อในธรรมชาติของมนุษย์ และพฤติกรรมในสังคมของบุคคล มีความเชื่อที่ว่าสาเหตุแห่งพฤติกรรมนั้นเป็นสาเหตุพหุคูณมากกว่าสาเหตุเดียว และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่แสดงออกมานั้น มีสาเหตุที่ทำให้เขาเกิดพฤติกรรมเหล่านั้นไม่ใช่ เป็นลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิดเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จุดมุ่งหมายข้อนี้ จะฝึกให้นักเรียนเป็นคนมีเหตุผล ใจกว้าง ไม่เชื่องมงาย ในสิ่งที่ไม่มีหลักฐานหรือข้อมูลมายืนยัน มีความถูกต้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อสัทยข้อข้อมูล และการแปลผลของข้อมูล ไม่ลำเอียงหรือใช้ความคิดเห็นส่วนตัวในการสรุปถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลอื่นในสังคม คนที่มีลักษณะอย่างนี้จะเข้าใจบุคคลอื่น สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓.๓.๑ มองพฤติกรรมของบุคคลอื่นอย่างนักมานุษยวิทยา

(Humanitarian Outlook on the Behavior of Others)

เนื่องจากในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ สมาชิกในกลุ่มต่างก็มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น ความเชื่อ ความคิดเห็น หรือวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ต่าง ๆ นักเรียนจะต้องมีส่วนร่วมในความรู้สึกของบุคคลอื่น ต้องมีความใจกว้าง มีการยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น วัฒนธรรมของคนอื่น ยอมรับนับถือในสิทธิของบุคคลอื่น ซึ่งมีพฤติกรรมทางสังคมที่ต่างกัน ต้องเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่ตำหนิหรือถูกเหยียดหยาม ความคิดเห็น ความเชื่อ หรือวัฒนธรรมของบุคคลอื่น โดยยึดหลักของนักมานุษยวิทยา นับเป็นก้าวหนึ่งของการปฏิบัติตัวให้เข้ากับบุคคลในสังคมที่มีความเป็นอยู่แบบประชาธิปไตย

๓.๒ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ทางสังคม

(Desirable Social Behavior)

พฤติกรรมในข้อ ๓.๑ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้ตนเองสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มได้ หรือเข้ากับกลุ่มสังคมที่มีลักษณะต่าง ๆ ได้ เป็นพฤติกรรมซึ่งทำให้เกิดผลดีแก่ตัวนักเรียนเอง แต่พฤติกรรมในข้อ ๓.๒ นี้ เป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดขึ้นเพื่อสังคมส่วนรวม ช่วยกันหาทางทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มสังคมทุกคนจะต้องร่วมมือกัน ความรู้สึกต่าง ๆ ที่ควรจะเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ.-

๓.๒.๑ การยอมรับ และความสนใจ (Awareness and Interest)

การยอมรับในที่นี้ เป็นความรู้สึกที่ระหนักถึงการอยู่ร่วมกัน โดยยึดถือว่า จะไม่มีกลุ่ม หรือบุคคลใดคอยตำหนิ หรือมีความก้าวหน้าโดยปราศจากการช่วยเหลือของบุคคลอื่น จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความช่วยเหลือไม่เบียดเบียนกัน เพื่อสวัสดิภาพและการกินคืออยู่ที่ ส่วนความสนใจนั้น เป็นความสนใจต่อปัญหาของสังคม ตนเองในฐานะสมาชิกหนึ่งต้องให้ความสนใจต่อปัญหาซึ่งจะเกิดแก่สังคม เพื่อช่วยหาทางแก้ไขแก้อันปัญหาหรือป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดขึ้น รวมทั้งความสนใจต่อวิชาสังคมศึกษา เช่น อ่านวารสารทางประวัติศาสตร์ หรือฟังข่าวจากวิทยุ

โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ตกเตียงปัญหาทางสังคมร่วมกับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการแสดงความสนใจต่อปัญหาสังคม

๓.๒.๒ การยอมรับความรับผิดชอบ (Acceptance of Responsibility)

เรื่องความรับผิดชอบนับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของบุคคล ซึ่งจะต้องตระหนักในหน้าที่ของตนเองที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม ไม่ละเว้นที่จะปฏิบัติตามหน้าที่นั้น ๆ เช่น จะต้องมีส่วนในการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า ต้องมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งต้องอยู่ในขอบเขตของกฎเกณฑ์ทางสังคมนั้น ๆ ยินดีที่จะอยู่ในขอบเขตของสังคมประชาธิปไตย ถ้าทุกคนต่างรู้หน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติตามหน้าที่นั้นด้วยความรับผิดชอบแล้ว จะทำให้สังคมนั้นเจริญก้าวหน้า

๓.๒.๓ การมีส่วนร่วมเข้าเกี่ยวข้องกับสังคม (Involvement)

ในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ เมื่อต่างคนต่างมีหน้าที่ร่วมกันเช่นนี้แล้ว สมาชิกในกลุ่มก็ควรจะได้หันหน้าเข้าหากัน หาโอกาสปรึกษาหารือ พบปะกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิธีการ หรือแนวทางความคิด ในอันที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า เช่น ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือชมรม โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการพัฒนาสังคม แต่การกระทำใด ๆ ของบุคคลควรจะได้จากการตัดสินใจของตนเอง ถ้าบุคคลใดได้ใช้การตัดสินใจอย่างมีวิจาร์ณญาณ มีการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาทางสังคมอย่างถี่ถ้วนที่จะแก้ปัญหาหรือสรุปผล เขาจะต้องเตรียมตัวเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับสังคมในโอกาสหรือสถานการณ์ข้างหน้า

๔. ค่านิยม (Value)

ค่านิยม หมายถึงการยอมรับนับถือและพร้อมที่จะปฏิบัติตามค่านิยมเหล่านั้น ค่านิยมจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ที่จะบ่งชี้ว่าเราจะประพฤติหรือปฏิบัติอย่างไรทั้งต่อตัวเองและต่อสังคม การเลือกการกระทำของแต่ละบุคคลจะขึ้นอยู่กับค่านิยมที่เขายึด

ถืออยู่เป็นประการสำคัญ หากคนนั้นยึดถือค่านิยมที่ดี เราก็แน่ใจได้ว่ากรกระทำของเขาจะเป็นไปในทางที่ถูกต้อง การปลูกฝังค่านิยมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรีบกระทำ เพื่อความรุ่งเรืองของบุคคลในชาติ และเพื่อประเทศชาติ

เกณฑ์สำหรับพิจารณาค่านิยม

Raths , Harmin , & Simon ได้ให้เกณฑ์ไว้ว่าในการที่จะพิจารณาว่าลักษณะใดเป็นค่านิยมหรือไม่นั้น ควรจะได้พิจารณาคตามเกณฑ์ต่อไปนี้.- (พนัส หันนาทิน, ๒๔๒๓, หน้า ๒๑-๒๒)

๑. ค่านิยมนั้น ได้มาจากการเลือกอย่างเสรีหรือไม่ ถ้าไม่ใช่ก็จะเป็นค่านิยมที่แท้จริงไม่ได้
๒. ค่านิยมนั้นได้มาจากการเลือกค่านิยมหลายประการ
๓. ค่านิยมที่เลือกมานั้นได้พิจารณา ผลดี ผลเสีย และผลที่ตามมาอย่างถ่องแท้ คัดลัดใจเลือกด้วยตนเอง ไม่ใช่ถูกบังคับ หรือตามคนอื่น ใช้สติปัญญาไม่ใช่อารมณ์
๔. เเทอศุญและรักษาค่านิยมที่เลือกแล้ว และมีความพอใจในค่านิยมนั้น ๆ เช่น อาสาเป็นทหาร แม้เสี่ยงชีวิต แต่ภูมิใจ
๕. พร้อมที่จะยืนหยัดในค่านิยมนั้นอย่างเปิดเผย เพราะถ้าเราไม่แน่ใจในค่านิยมที่ยึดถือ จะรู้สึกละอายต่อการยอมรับในค่านิยมนั้น ไม่กล้ายืนยันความดีของค่านิยมนั้น ๆ โดยเฉพาะต่อฝ่ายตรงข้าม
๖. กระทำตามค่านิยมที่ยึดถือ ยอมสละ ยินดีที่จะกระทำตามค่านิยม ที่ยึดถือแม้จะเสียด่างกาย กำลังทรัพย์ ถ้าไม่ยอมทำหรือปฏิเสธที่จะทำตามก็ไม่เรียกว่า เป็นค่านิยม
๗. กระทำซ้ำเป็นประจำ และถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การแสดงออกตามค่านิยมที่ยึดถือจะต้องเกิดหลายสภาวะการณ์ หลายเวลา ถ้าปรากฏเพียงครั้งเดียวก็ไม่ถือ เป็นค่านิยม

ค่านิยมที่มีคุณค่า และถือว่าเป็นสิ่งที่งามนั้นมีหลายอย่าง เช่น ความนิยมใช้สินค้าไทย ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทย เลื่อมใสระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของวิชาสังคมศึกษาที่จะต้องสอนให้นักเรียนได้มีค่านิยมที่ดีเหล่านี้ ในปัจจุบันหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาได้กำหนดให้ครูสอนให้เด็กเกิดค่านิยมเหล่านี้ โดยเฉพาะในเรื่องของระบอบการปกครอง ซึ่งเหมาะสมกับสังคมไทยของเราที่สุดคือ ระบอบประชาธิปไตย เมื่อนักเรียนเห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ก็จะมีผลไปสู่การปฏิบัติตนตามค่านิยมที่ยึดถือ นั่น เช่น เคารพในสิทธิของบุคคลอื่น ตระหนักถึงความผิชอบของตนเอง เคารพกฎหมายไม่ละเมิดในกฎหมายประพฤตินั้น เป็นพลเมืองดี

เนื่องจากระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครอง ซึ่งราษฎรปกครองกันเอง ราษฎรจะปกครองกันได้ดี ก็ต่อเมื่อราษฎรสามารถปกครองตนเองได้ดีเสียก่อน ในสังคมของไทยเราที่เป็นอยู่ขณะนี้ เป็นที่ประจักษ์ว่า มีแต่ความเห็นแก่ตัวในหมู่บุคคลทั่วไป และไม่ยอมมีใครเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเลย เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เนื่องมาจากการที่สังคมเราปราศจากค่านิยมในสังคมที่ดี ซึ่งค่านิยมในสังคมนี้หมายถึง สิ่งที่มีบุคคลในสังคมยึดถือว่า เป็นแนวความคิดที่งาม ในเรื่องเกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลในสังคมที่ทุกคนพึงยึดถือปฏิบัติ ตัวอย่าง เช่น พ่อแม่หรือผู้ปกครองมักจะอบรมลูกหลานในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนว่า ต้องให้เป็นใหญ่เป็นโต มียศถาบรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าคนนายคน เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป การอบรมในทำนองนี้ไม่ใช่เรื่องเสียหาย แต่ขอให้พิจารณาว่าค่าที่อบรมสั่งสอนนี้ครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวหรือไม่ จะเห็นว่าค่าอบรมสั่งสอนดังกล่าวมุ่งให้แก่จุดหมายปลายทางคือให้ถือเอา อำนาจ ยศศักดิ์ และความมั่นคงเป็นยอดปรารถนาของชีวิต แต่วิถีทางอันชอบธรรมที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางนั้น ไม่ได้มีการอบรมกัน ผลก็คือผู้อยากได้ อำนาจ ยศศักดิ์ ก็ไปช่วงชิงเขามา อยากจะให้มีความมั่งมี ก็ใช้วิธีฉ้อราษฎ์บังหลวงมาบ้าง ไม่ค่อยมีผู้ใคร่คิดถึงกฎหมาย ศีลธรรม และประโยชน์ของส่วนรวมกันเลย

ของส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตัว และต้องส่งเสริมสนับสนุนให้คนที่ประพฤติดีประพฤติชอบ และซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้น เข้ามามีส่วนในการบริหารราชการแผ่นดิน

๒.๓ การปกครองบ้านเมืองจะราบรื่น และรุ่งโรจน์ได้ั้น ไม่ใช่ด้วยการที่มีคนประพฤติดี ประพฤติชอบและซื่อสัตย์สุจริตบริหารงานเท่านั้น หากแต่ผู้บริหารนั้นต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถสูงด้วย ในระบอบประชาธิปไตยนั้นนับถือเอาเสียงข้างมากเป็นหลักในการพิจารณาเรื่องทั้งหลายในสังคม ดังนั้น ความรู้ความสามารถในหน้าที่ต้องหมายรวมถึงความรู้ ความสามารถในการที่จะทำงาน เป็นหมู่คณะกับผู้อื่นได้ และเคารพในสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ตลอดจนสามารถเป็นผู้นำในงานที่ตนมีความรู้ ความสามารถได้ก็ด้วย

๒.๔ แม้จะโตคนดี มีวิชา มาทำงานแล้วให้เสร็จลุล่วงไปวันหนึ่ง ๆ แค่ว่าต่างคนต่างทำแต่งงานที่มีอยู่ประจำวัน เท่านั้น การพัฒนาประเทศย่อมจะมีไม่ได้ เท่ากับฆ่าเพ้ออยู่กับที่ ดังที่เห็นกันอยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีผู้ริเริ่มงานใหม่ ๆ งานที่มีประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยแท้ เราต้องการบุคคลที่มีคุณสมบัติเหล่านี้ มาบริหารงานด้วยความตั้งใจจริง และด้วยการเสียสละอุทิศตนเพื่อส่วนรวมโดยแท้ โดยได้สร้างงานอันทรงคุณประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมจนเป็นที่ปรากฏ

จากที่กล่าวมาแล้ว นับว่าการสร้างค่านิยมในสังคมที่ดี เป็นพื้นฐานหนึ่งที่จะช่วยกันพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ในด้านค่านิยมของระบอบประชาธิปไตยโดยตรงนั้น เป็นเรื่อง queทุกคนพึงแยกเรื่องส่วนตัวออกจากเรื่องส่วนรวม โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมก่อนเป็นสำคัญ นับว่าเป็น เรื่องที่ครูจะต้องสอนค่านิยมทางบ้านประชาธิปไตยให้แก่เด็กเรียน แม้ว่านักเรียนจะยังไม่มีโอกาสไปเลือกผู้แทน หรือยังไม่มีโอกาสได้บริหารงานราชการแผ่นดิน แต่เราจะต้องเริ่มต้นปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้เสียแต่เนิ่น ๆ อย่าปล่อยให้จนมีค่านิยมในทางผิด ๆ แล้วจึงค่อยมาแก้ค่านิยมนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่กระทำไต่ยาก ในห้วงองไม่อ่อนตักง่าย แต่ไม่แก้ก็ยาก ดังนั้น จุดมุ่งหมายในการสอนค่านิยมทางบ้านประชาธิปไตย จึงละเลยไม่ได้ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา

บทบาทของ เยาวชนในระบอบประชาธิปไตย

เยาวชนไทยก็เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในระบอบการปกครองประชาธิปไตย คือ (ชานินทร์ กรัยวิเชียร, ๒๕๒๐, หน้า ๑๐๕-๑๐๘)

๑. เลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ควรจะอบรมให้นักเรียนได้เห็นคุณค่าในระบอบประชาธิปไตยนี้ด้วย และช่วยกันสอดส่องมิให้ผู้ใดมาล้มล้างระบอบนี้และเอาระบอบการปกครองอื่นที่เราไม่ปรารถนาจะมาแทน ไม่ว่าจะคอยการบ่อนทำลายสถาบันต่าง ๆ ของเรา หรือช่วยการใช้กำลังเข้าล้มล้าง สำหรับการบ่อนทำลายชาตินั้น ต้องแยกข้อกล่าวหาให้ออกว่า เรื่องใดเป็นเรื่องจริง เรื่องดีเพื่อก่อของผู้ปรารถนาดีต่อบ้านเมือง และเรื่องใดเป็นเรื่องใส่ร้ายป้ายสี หรืออยู่ให้ร้ายทำให้ร้ายของผู้ไม่ปรารถนาดีต่อเรา

๒. ต้องเคารพต่อกฎหมาย ขอดปรารถนาของระบอบประชาธิปไตยคือความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความผาสุกของราษฎร ดังนั้น บุคคลในชาติจะต้องช่วยกันรักษากฎหมายให้สงบ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตนอยู่ในขอบข่ายของกฎหมายบ้านเมือง ตลอดจนการรักษาสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ตามกฎหมาย เช่น ช่วยเหลือเป็นหูเป็นตาให้เจ้าพนักงานรักษากฎหมายบ้านเมืองให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย ป้องกันอาชญากรรมและปราบปรามอาชญากรรม

๓. ตั้งใจศึกษาได้ทีละเล็กละน้อยที่จะทำได้ เพื่อจะได้ช่วยกันรับใช้ชาติบ้านเมืองและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางที่ตนมีความรู้ความสามารถ ภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษาไปแล้ว เพราะบ้านเมืองก็ ประชาชนก็ จะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงจากรบอบประชาธิปไตยนั้น ก็คือเมื่อประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาสูง มีความสำนึกในหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักดีว่าประเทศชาติบ้านเมืองเป็นของตน ต้องช่วยกันพัฒนาด้วย

๔. พึงสนใจและร่วมกันพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ของสังคม ไม่ว่าจะ เป็น ปัญหาเฉพาะหน้า หรือปัญหาที่จะตามมาในอนาคต รวมทั้งรวมอภิปราย เมื่อกฎหมาย เปิดทางให้ใน โอกาสอันควร ร่วมคิดค้นหาทางแก้ไข เช่น ปัญหาการครองชีพสูง ปัญหา เรื่องประชาชนในบางท้องถิ่นที่เดือดร้อน เนื่องจากประสมอุทกภัย และปัญหาเรื่องการ หุจรีตค่อน้ำที่ และการประพาศิมชอบในวงราชการ เป็นต้น เมื่อรวมอภิปรายและ คิดค้นหาข้อปฏิบัติที่ดีที่สุดได้แล้ว ก็ร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็นไปยังหน่วยงาน หรือสถาบัน ต่าง ๆ ที่มีส่วนรับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ เพื่อดำเนินการต่อไป

๕. ร่วมมือประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม และเพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามว่างจากการเรียน เมื่อกฎหมายเปิดโอกาสให้ใน เมื่อถึง วาระอันควร ก็อาจตั้งชมรมกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในโรงเรียน เช่น ชมรมค่ายอาสา สมัยคร ทั้งนี้ เพื่อฝึกให้นักเรียนได้รู้จักจักรกลต่าง ๆ และวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อ ประโยชน์ร่วมกัน อีกประการหนึ่งในระหว่างปิดภาคเรียนก็อาจบำเพ็ญประโยชน์ต่อ สาธารณชน เช่น ร่วมกันพัฒนาชนบทโดยการขุดบ่อน้ำ ปลูกต้นไม้ สร้างถนน และ ช่วยกันเผยแพร่ให้ประชาชนรู้ถึงระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี คืออย่างไร เป็นต้น

๖. ช่วยกันแก้ไขค่านิยมในสังคมเสียใหม่ ด้วยการต่อต้านบุคคลที่แสวงหา หรือได้มาซึ่งทรัพย์สิน ยศศักดิ์ และอำนาจ ด้วยวิธีการอันไม่ชอบธรรมทั้งหลาย และ ยึดถือว่าภายหน้าจะไม่ปฏิบัติในสิ่งไม่ถูกต้องเช่นนั้น และต้องช่วยกันสร้างค่านิยมใน ระบอบประชาธิปไตยขึ้นใหม่ ด้วยการยึดถือ เป็นหน้าที่สำคัญที่สุด ที่จะแยกผลประโยชน์ ส่วนคน ออกจากผลประโยชน์ส่วนรวมโดยเด็ดขาด และจะยกย่องเฉพาะบุคคลที่ เท่านั้น

บทบาทของเยาวชนทั้ง ๖ ประการนี้ จะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ด้วยความร่วมมือ จากครูผู้สอนที่จะ เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกฝนบทบาทเหล่านี้และ เน้นให้เห็นถึงความ สำคัญของบทบาทที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นสถาบันการศึกษาของนักเรียนซึ่งได้แก่ โรงเรียนก็มีส่วนช่วยส่งเสริมบทบาทเหล่านี้ด้วยเหมือนกัน คือ เปิดโอกาสให้นักเรียน ได้แสดงบทบาทที่ถูกที่ควรอย่างเต็มที่ ตลอดจนสนับสนุนทั้งหลักการและให้ความร่วมมือ

แก่นักเรียนด้วย

จุดมุ่งหมายของการสอนตามแนวของ Bloom และคณะ

Bloom และคณะได้จัดแยกจุดมุ่งหมายของการศึกษาออกเป็น ๓ กลุ่มดังต่อไปนี้คือ.-

๑. ภาควิชาความรู้ความคิด (Cognitive Domain)
๒. ภาควิชาความรู้สึก (Affective Domain)
๓. ภาควิชาปฏิบัติ (Psychomotor Domain)

จุดมุ่งหมายภาควิชาความรู้ความคิด (Cognitive Domain) แยกออกเป็น

๖ ชั้นดังนี้

๑.๑ ความรู้ความจำ (Knowledge) หมายถึงการจดจำข้อเท็จจริงหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตำรา หรือจากการสอนของครู แบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ

๑.๑.๑ ความรู้ในเนื้อเรื่อง (Knowledge of Specifics)

ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และนิยามเกี่ยวกับข้อเท็จจริง รวมทั้งรายละเอียดของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เรียนมา

๑.๑.๒ ความรู้ในวิธีดำเนินการ (Knowledge of Ways and Means)

ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผน ลำดับขั้นและแนวโน้ม ความรู้เกี่ยวกับการจัดประเภทความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์ และวิธีการต่าง ๆ

๑.๑.๓ ความรู้รวมยอด (Knowledge of Universal and Abstract)

ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับหลักการและข้อสรุป ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง

๒.๐ ความเข้าใจ (Comprehension) ความเข้าใจเป็นความสามารถ

ในการตีความ หรือให้ความหมายในการอธิบายกว้างขวางออกไป ซึ่งสามารถแสดง

ออกได้โดยการแปลความหมายของข้อความหรือเรื่องราว สามารถตีความหมายของเรื่องราวได้รวมทั้งสามารถขยายความหมายของเรื่องราวได้

๓.๐๐ การนำไปใช้ (Application) การนำไปใช้เป็นความสามารถในการนำความรู้และความเข้าใจในเรื่องราวที่เรียนไปแล้ว นำไปแก้ปัญหา หรืออธิบายเรื่องราวที่แปลกใหม่ แต่มีลักษณะทำนองเดียวกับเรื่องนั้น ๆ ได้

๔.๐๐ การวิเคราะห์ (Analysis) การวิเคราะห์เป็นความสามารถในการแยกแยะสิ่งต่าง ๆ หรือเรื่องราวออกเป็นส่วนย่อย ๆ ตามหลักเกณฑ์และกฎของความจริง เพื่อจะดูองค์ประกอบของสิ่งนั้น หรือเพื่อจะดูความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อย ๆ ของสิ่งนั้นว่ามีความสัมพันธ์อย่างไร หรือเพื่อจะดูโครงสร้างหรือระบบของสิ่งของหรือ เรื่องราวที่ทำให้สิ่งนั้นดำรงอยู่

๕.๐๐ การสังเคราะห์ (Synthesis) การสังเคราะห์เป็นความสามารถในการผสมผสานส่วนย่อย ๆ เข้าด้วยกันกลายเป็นสิ่งใหม่ที่มีคุณสมบัติแตกต่างไปจากส่วนประกอบย่อย ๆ เดิม เช่นการสังเคราะห์ข้อความ การสังเคราะห์แผนงาน และการสังเคราะห์เชิงนามธรรมซึ่ง เป็นความคิดสร้างสรรค์

๖.๐๐ การประเมินค่า (Evaluation) เป็นความสามารถในการวินิจฉัย แล้วตีราคาให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ โดยการประเมินนั้นยึดถือหลักเกณฑ์ หรือมาตรฐานภายในตัวของสิ่งของหรือ เรื่องราวนั้น หรือยึดเกณฑ์จากภายนอกมาประเมินสิ่งนั้น

จุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนที่กล่าวมานี้จะได้อธิบายในรายละเอียดอีกครั้งหนึ่งในการเขียนข้อสอบถามจุดมุ่งหมายภาคความรู้ความคิด

จุดมุ่งหมายภาคความรู้สึก (Affective Domain)

จุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นวิชาใด

ก็ตาม คือการตั้งเป้าหมายที่จะพัฒนาทางด้านความรู้สึกและอารมณ์ของผู้อยู่เรียนอยู่ด้วย เช่น มีเจตคติที่ดีต่อสังคม เชื่อและกระทำในสิ่งที่มีเหตุผล มีอุปนิสัยชอบค้นคว้า มีความรักชาติ ฯลฯ เมื่อเรายอมรับว่าสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการปลุกฝังให้แก่เด็ก โดยเฉพาะวิชาสังคมศึกษาซึ่งมีหน้าที่โดยตรงที่จะพัฒนาความรู้สึกและอารมณ์เหล่านี้ให้ เกิดกับนักเรียนให้ได้ แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันครูมักจะละเลยทอดทิ้งจุดมุ่งหมายทางด้านความรู้สึกนี้ เพราะความยากลำบากในการปลุกฝังและพัฒนา ทั้งนี้ เพราะเจตคติ และค่านิยมต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ก็มีความเข้มสูงและคงทนอยู่ได้นานก็ต่อเมื่อได้มีความประทับใจ และใช้วิธีการสอนที่เหมาะสม ต้องใช้เวลาในการปลุกฝังนาน อาจจะต้องออกจากโรงเรียนไปแล้วจึงจะเห็นผล จึงไม่สามารถวัดพฤติกรรมภาคความรู้สึกและอารมณ์ได้ในช่วงเวลาที่ยังจบการเรียนไปเพียงบทเรียนเดียว หรือเทอมเดียว และข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งก็คือ ระบบการศึกษาของเราไม่ได้ใช้การพัฒนาเจตคติ ความสนใจ ค่านิยม และความซามซึ่งเป็นตัวแปรร่วมในการประเมินผลการเรียนเพื่อตัดสินการสอบได้ สอบตกการให้เกรด การรับเข้าเรียนต่อ จึงทำให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งสำคัญ หรือสำคัญเท่าที่ไม่ได้นำไปใช้ในการประเมิน

พฤติกรรมภาคความรู้สึกและอารมณ์ที่จะได้กล่าวถึงต่อไปนี้ ได้เรียงลำดับตั้งแต่พฤติกรรมที่มีความเข้มน้อยไปจนถึงพฤติกรรมที่มีความเข้มนและความคงทนสูง ขึ้น แรกสุดเริ่มต้นด้วยการเอาใจใส่ในปรากฏการณ์หนึ่งและรับรู้สิ่งนั้นไว้ มีความตั้งใจที่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น จนถึงการตอบสนองของความรู้สึกที่อยากจะตอบสนอง หลังจากนั้น ก็จะได้เป็นความหมายรวมยอดพฤติกรรมและความรู้สึก จัดเข้าเป็นระบบและโครงสร้างที่แน่นอน จนถึงระดับสูงสุดเมื่อจัดระบบที่มีโครงสร้างเหล่านั้นเข้าเป็นอุปนิสัย และเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนใหญ่ ๆ ๔ ขั้นตอนดังนี้

๑.๐ ขั้นรับหรือเอาใจใส่ (Receiving or Attending)

๑.๑ การรู้จัก (Awareness)

๑.๒ การปราถนารับรู้ (Willingness to Received)

๑.๓ การควบคุมหรือเลือกเอาใจใส่ (Controlled or Selected Attention)

๒.๐ ชั้นตอบสนอง (Responding)

๒.๑ การยินยอมตอบสนอง (Acquiescence in Responding)

๒.๒ การปราถนาตอบสนอง (Willingness to Response)

๒.๓ การพอใจในการตอบสนอง (Satisfaction to Response)

๓.๐ ชั้นสร้างค่านิยม (Valuing)

๓.๑ การยอมรับค่านิยม (Acceptance of a Value)

๓.๒ การนิยมชมชอบในค่านิยม (Preference for a Value)

๓.๓ การยึดถือในคุณค่า (Commitment)

๔.๐ ชั้นจัดระบบค่านิยม (Organization)

๔.๑ การสร้างความคิดรวบยอดของค่านิยม (Conceptualization of a Value)

๔.๒ การจัดระบบค่านิยม (Organization of a Value System)

๕.๐ ชั้นสร้างลักษณะนิสัยด้วยค่านิยม (Characterization by a Value)

๕.๑ การขยายระบบค่านิยม (Generalized Set)

๕.๒ การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization)

๖.๐ การรับหรือเอาใจใส่ (Receiving or Attending)

เป็นขั้นที่ผู้เรียนรับรู้สิ่งที่มีอยู่ของปรากฏการณ์และสิ่งเร้าบางอย่าง ทั้งใจที่จะรับหรือเอาใจใส่ แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นย่อย ๆ ทั้งแต่สามารถกำหนดแนวทางความสนใจไปจนถึงชอบสิ่งเร้าหนึ่งมากกว่าสิ่งเร้าหนึ่ง

๑.๑ การรู้จัก (Awareness) มีลักษณะ เกือบคล้ายคลึงกับพฤติกรรมภาคความรู้ความคิด แต่จะไม่ใช่กับความรู้ความจำ คือจะรู้สำนึกได้ว่ามีสิ่งนั้นอยู่ สามารถรับรู้ได้ว่าสิ่งนั้นมีลักษณะอย่างไร แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าทำไมจึงรู้จักในสิ่งนั้น เช่น รู้จักเรื่องความสวยงามซึ่งมีอยู่ในจิตสำนึกของคน

๑.๒ การปรารถนารับรู้ (Willingness to Received) เป็นความเต็มใจของผู้รับที่จะทนต่อสิ่งเรานั้นได้ มีความตั้งใจอย่างจกจ่อที่จะเอาใจใส่ต่อปรากฏการณ์นั้น

๑.๓ การควบคุมหรือเลือกเอาใจใส่ (Controlled or Selected attention) พฤติกรรมนี้เกิดต่อเนื่องจากความตั้งใจรับ โดยบุคคลจะเลือกให้ความสนใจที่ตนเองพอใจ หรือให้สถานการณ์ที่ควบคุมให้บุคคลเกิดความสนใจต่อสิ่งเรานั้น เพื่อให้บุคคลเลือกสิ่งเรานั้นทั้ง ๆ ที่มีสิ่งเร่อื่น ๆ อีกหลายอย่างเรียกร้องความสนใจอยู่ เช่น เมื่อไค้ฟังเสียงดนตรี บุคคลอาจจะจำแนกเสียงแะ ความหมาย บอกถึงชนิดของเครื่องดนตรีที่ประกอบกันกลายเป็นเสียงนั้น

๒.๐ การตอบสนอง (Responding) เป็นพฤติกรรมจากการรับหรือเอาใจใส่โดยที่บุคคลไม่เพียงแต่จะตั้งใจรับอย่างเดียว แต่เป็นการแสดงความปรารถนาที่จะนำตนเองเข้าไปผูกพันกับเรื่องราว ปรากฏการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ได้รับความพอใจจากการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น พฤติกรรมการตอบสนองแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ส่วนดังนี้.-

๒.๑ การยินยอมตอบสนอง (Acquiescence in Responding) เป็นการยอมตาม (Compliance) พฤติกรรมนี้อาจจะเรียกว่าความเชื่อฟัง เป็นการกระทำตาม ถึงแม้จะไม่เต็มใจแต่ก็ไม่โต้แย้ง บุคคลอาจจะแสดงกิริยาตอบสนองแต่เขาอาจจะไม่เต็มใจที่จะยอมรับการกระทำเช่นนั้น เช่น การปฏิบัติตามระเบียบต่าง ๆ

๒.๒ การปรารถนาตอบสนอง (Willingness to Response)

เป็นการยอมรับที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างสมัครใจ บินคือตอบสนองอย่างเต็มใจ เต็มใจที่จะยอมรับสิ่งเรานั้นอย่างเต็มที่ หรือเกิดความสมัครใจที่จะแสดงพฤติกรรม เหล่านี้ออกมาอย่างแท้จริง ไม่ใช่เกิดจากการกลัวถูกลงโทษหรือไม่มีทางเลือก เกิดความพึงพอใจในสิ่งที่ตัวเองเลือกมา เช่น ทำให้คุ้นเคยกับประเด็นใหม่ ๆ ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวกับกิจการระหว่างชาติ โดยการอ่านและอภิปรายอย่างสมัครใจ

๒.๓ การพอใจในการตอบสนอง (Satisfaction to Response)

เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องจากพฤติกรรมปรารถนาที่จะตอบสนอง มีการสนองตอบอย่างสมัครใจ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ควบคู่กับความรู้สึกพอใจ เป็นการสนองตอบทางอารมณ์ หรือมีความสุขสบาย เช่น มีความสุขสบายเพลิดเพลินในการอ่าน หรือสุขสบายในการแสดงดนตรี ศิลป ในเมื่อเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองมีความสุข

๓.๑ การสร้างค่านิยม (Valuing) พฤติกรรมขั้นนี้เกิดจากการได้ประเมินค่า สิ่งของ ปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ การเกิดค่านิยมหรือการให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ นั้น เกิดจากประสบการณ์หรือผลผลิตทางสังคมที่อยู่รอบ ๆ ตัว ได้รับการยอมรับอย่างซ้ ๆ ซึ่งในที่สุดก็ยึดถือเป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์ ส่วนประกอบที่สำคัญของค่านิยมคือ เกิดจากแรงจูงใจซึ่งไม่ได้เกิดจากความต้องการที่จะเชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม แต่เกิดจากการผูกมัดของบุคคลต่อค่านิยมนั้น ๆ ที่จะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ มีลำดับการเกิดดังนี้

๓.๑ การยอมรับค่านิยม (Acceptance of a Value)

เป็นการลงความเห็นว่ สิ่งของ ปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมนั้นมีคุณค่า และในระดับต่ำสุดของพฤติกรรมนี้ ความเชื่อได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเป็นตัวกำหนดทางค่านิจใจหรือความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ได้พิจารณาแล้วว่าเหมาะสมมีคุณค่า เชื่อถือได้

ลักษณะที่เด่นชัดอย่างหนึ่งของพฤติกรรมก็คือ พฤติกรรมที่แสดงออก ของคนที่ถือสิ่งเร้า จะมีลักษณะไปในทิศทางเดียว มีลักษณะเดียวกัน มีความคงที่แน่นอน มีการตอบสนองอย่างสม่ำเสมอ พอที่บุคคลอื่นได้รับรู้ในความเชื่อหรือค่านิยมนั้น เช่น ต้องการที่จะพัฒนาความสามารถในการเขียนข้อสอบให้มีประสิทธิภาพไปเรื่อย ๆ

๓.๒ การนิยมนิยมในค่านิยม (Preference for a Value)

เป็นการที่ไม่เพียงแต่บุคคลยอมรับและปฏิบัติตามกระทำของคนต่อค่าที่ตนเห็นว่าดีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความตั้งใจในการแสดงตัว เพื่อให้บุคคลอื่นได้เห็นและทราบด้วย เช่น เขาไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังกับในกิจกรรมนั้น

๓.๓ การยึดถือในคุณค่า (Commitment) ความเชื่อระดับนี้แสดง

ออกด้วยพฤติกรรมที่มีความคงที่แน่นอนสูง แสดงถึงความศรัทธาและการยอมรับความเชื่อซึ่งอาจจะดีหรือไม่ดีเหตุผล เช่น รักคือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนที่แสดงพฤติกรรมในระดับนี้จะต้องยึดค่านิยมนั้น ๆ ไว้อย่างมั่นคง และจะต้องมีการขยายพฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงค่านิยมนั้นออกไปอีก เพื่อให้เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง พยายามหว่านล้อมและชักจูงใจบุคคลอื่น เกิดแรงจูงใจอย่างแท้จริงที่ทำให้เกิดพฤติกรรมนั้น

๔.๑ ชั้นจัดระบบค่านิยม (Organization) ในขณะที่บุคคลเกิดค่านิยมหลาย ๆ ชนิดอยู่ภายในจิตใจ จึงเกิดความจำเป็นในการจัดค่านิยมให้เป็นระบบ

การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมและการสร้างจุดรวมทั่วไปของค่านิยม ในการจัดนั้นจะค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งช่วงนี้จะมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงค่านิยมใหม่ ๆ ให้เข้ากับทิศทางใหญ่ ๆ ของระบบ ชั้นตอนนี้จึงเป็นชั้นการเริ่มสร้างระบบค่านิยมในตัวบุคคล แยกเป็น ๒ ชั้นตอน คือ

๔.๑ การสร้างความคิดรวบยอดของค่านิยม (Conceptualization of a Value)

พฤติกรรมนี้จะเกิดต่อเนื่องจากการเกิดค่านิยม ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อหรือค่านิยมให้มีความสอดคล้องไปทางเดียวกันและมีความคงตัว ในขั้นนี้จะเป็นการ

สร้างความคิดรวบยอด จะช่วยทำให้บุคคลได้เห็นว่า ค่านิยมใหม่ที่ยึดถืออันมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อย่างไรกับค่านิยมเก่าที่ยึดถืออยู่เดิม โดยพยายามสลายลักษณะค่านิยมที่มีลักษณะรูปธรรมมากบ้างน้อยบ้างนั้น ให้มีลักษณะ เป็นนามธรรม ครอบคลุมกว้างถึงค่านิยมย่อย ๆ

๔.๒ การจัดระบบค่านิยม (Organization of a value system)

พฤติกรรมขั้นนี้บุคคลจะนำค่านิยมต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนเพื่อมาจัดระบบ ค่านิยมบางอย่างมีความสัมพันธ์กัน แต่บางอย่างไม่มีความสัมพันธ์กันในการจัดระบบนั้นอาจจะพิจารณาจัดตามความสัมพันธ์ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงลำดับขั้นนี้จะทำให้เกิดความสมดุลภายใน ซึ่งเป็นการบูรณาการ (Integration) คุณค่าที่เด่นและสำคัญเข้าด้วยกัน เพื่อให้บุคคลได้กำหนดปรัชญาชีวิต ในทางปฏิบัติจริงการบูรณาการค่านิยมเข้าด้วยกันอาจจะไม่กลมกลืนกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด แต่ก็เป็นการจัดให้อยู่ในสภาพสมดุล ในการจัดระบบค่านิยมอาจจะเกิดจากการสังเคราะห์ให้เกิดเป็นค่านิยมใหม่ซึ่งมีความซับซ้อนกว่า และยึดถือเป็นค่านิยมของตนเอง

๕.๐ การสร้างลักษณะนิสัยด้วยค่านิยม (Characterization by

a Value) เป็นการจัดค่านิยมที่มีอยู่ในตัวแล้วเข้าเป็นระบบคงที่แน่นอนในตัวบุคคล ค่านิยมที่จัดระบบแล้วจะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของบุคคลไปเป็นระยะเวลานาน และบุคคลจะแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นอย่างสม่ำเสมอ พฤติกรรมนี้แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอนคือ

๕.๑ การขยายระบบค่านิยม (Generalized Set)

เป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความสอดคล้องของเจตคติ และค่านิยม เป็นการกำหนดแนวทางหรือแนวโน้มในการกระทำบางอย่าง เป็นความพร้อมในการปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นการตอบสนองที่มีความสม่ำเสมอต่อสภาพการณ์ต่าง ๆ อาจจะเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว แต่เป็นแนวทางการปฏิบัติ พฤติกรรมนี้มีความสำคัญต่อบุคคลในการแก้ปัญหาของตนเอง และมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพ เช่น

ความพร้อมในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามข้อมูลที่ได้รับ การตัดสินใจ
ปัญหาในรูปแบบของสถานการณ์ หรือ เนื้อเรื่องมากกว่าในรูปแบบของความเชื่อที่ฝังแน่น

๕.๒ การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นพฤติกรรม

สูงสุดของบุคคลที่จะบ่งชี้เป็นปรัชญาชีวิตของตนเอง เป็นพฤติกรรมที่เกิดสม่ำเสมอ
ถาวร เพราะเป็นการรวมเอาคุณสมบัติ ความเชื่อ ค่านิยม มาไว้ในตัว จน
เป็นลักษณะนิสัยที่สมบูรณ์ เช่น การมีปรัชญาชีวิตที่แน่นอนในการดำเนินชีวิต ตามหลัก
ประชาธิปไตย.

แผนภูมิแสดงการ เกิดพฤติกรรมด้านความรู้สึก

